

[itobiad], 2022, 11 (4): 2242-2266

**Türkiye’de Bulunan Geçici Koruma Statüsündeki
Suriyelilerin Türkiye’deki Din Eğitimi
Deneyimlerinin Değerlendirilmesi**

An Analysis of Religious Education Experience of
Syrians under Temporary Protection in Turkey

Video Link: <https://youtu.be/gP4m6dMy8vg>

Öznur KALKAN AÇIKGÖZ

AYBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
AYBÜ Institute of Social Sciences Department of Religious Sciences
oznurkalkanacikgoz@gmail.com / ORCID: 0000-0002-8258-3304

Ahmet YEMENİCİ

Dr. Öğr. Üyesi, AYBÜ İslami İlimler Fakültesi
Asst. Prof., AYBÜ Faculty of Islamic Studies
ayemenici@yahoo.com.tr / ORCID: 0000-0002-7549-5074

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 30.06.2022
Kabul Tarihi / Accepted : 06.12.2022
Yayın Tarihi / Published : 21.12.2022
Yayın Sezonu : Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season : October-November-December

Atıf/Cite as: Kalkan Açıkgoz, Ö. & Yemenici, A. (2022). Türkiye’de Bulunan Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Türkiye’deki Din Eğitimi Deneyimlerinin Değerlendirilmesi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 11 (4) , 2242-2266 . doi: 10.15869/itobiad.1138106

İntihal-Plagiarism: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by iTenticate.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Öznur KALKAN AÇIKGÖZ ve Ahmet YEMENİCİ).

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Published by/Yayıncı: Mustafa Süleyman ÖZCAN

Türkiye’de Bulunan Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Türkiye’deki Din Eğitimi Deneyimlerinin Değerlendirilmesi * **

Öz

Evrensel bir gerçeklik olan göç, insanlığın varoluşundan bu yana ülkelerin geleceklerini etkileyen sosyal bir vaka olmuştur. Türkiye bu tarihi gerçeklik ile zaman zaman yüzleşse de 2011 yılı itibarıyla 21.yy’nin en ciddi göç hareketliliğine kapılarını açmıştır. Dolayısıyla, bu kitlesel göç hareketinin Türkiye’ye birçok etkisinden söz etmek kaçınılmaz olmuş ve göçün etkilerini incelemek büyük önem arz etmiştir. Bu çalışmada ülkemize zorunlu göç yapmış olan geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin aldıkları din eğitiminin onların gözünden irdelenmesi hedeflenmiş, Türkiye’de verilen din eğitimi örgün ve yaygın boyutlarıyla ne şekilde deneyimlediklerinin ve din ile ilgili deneyimledikleri bu eğitimin onların anlam dünyasında nelere karşılık geldiğinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Makalemizde yöntem olarak, savaş ve göçü yaşamış bireylerin tecrübelerini derinlemesine anlamak adına ve bu tecrübelerin derinlerinde oluşturduğu ihtiyacı belirlemek için fenomenolojik yöntem kullanılmıştır. Araştırmamız, Ankara’nın Altındağ İlçesi – Ulubey ve Önder mahallelerinde Suriyeli mültecilerin yoğun bir şekilde yaşadığı “Küçük Halep” olarak da adlandırılan bölgede gerçekleşmiştir. Çalışmamızda amaçlı örneklem türlerinden maksimum çeşitlilik örneklem ile çalışma grubu oluşturulmuştur. Yetişkin, çocuk ve eğitimcilerden oluşan 24 Suriyeli ile derinlemesine mülakatlar yapılarak veriler toplanmıştır. Veriler üzerinde yapılan çözümlenmelerden; 1. Savaş, Göç ve Din, 2. Türkiye’de Suriyeli Olmak, 3. Örgün Eğitim Deneyimleri, 4. Türkiye’de Din Eğitimi Deneyimleri olmak üzere dört ana boyuta ulaşılmış, 19 alt tema-kodlama oluşturulmuştur. Sonuç olarak, hem mülteciler hem de ülke vatandaşları açısından pek çok zorluğu beraberinde getiren göç olgusu karşısında, Suriyeli mültecilerin aldıkları din eğitiminin Türkiye’ye uyumlarında önemli etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Yaygın din eğitiminde karşılaştıkları bazı din görevlilerinin hayatlarında olumlu yönde dönüm noktası oluşturduğu, buna karşın öz veriye dayanmayan ve önyargı barındıran yaklaşımların ise Suriyeli bireylerin topluma uyumlarını zorlaştırdığı, karşılıklı olarak uyumu reddetme eğilimini arttırdığı görülmüştür. Suriyeli yetişkin, genç ve çocukları anlamının ve verdikleri kayıplarının farkında olmanın örgün ve yaygın eğitim için son derece belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Savaş, Din Eğitimi, Suriyeli, Fenomenoloji

* Bu makale, Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Yemenici danışmanlığında “Türkiye’de Bulunan Suriyeli Mültecilerin Türkiye’deki Din Eğitimi Deneyimleme Biçimleri: Ankara Ulubey - Önder Mahallesi Örneği” başlıklı yüksek lisans tez çalışmamızdan (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, 2021) üretilmiştir.

** Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Etik Kurulu 15.03.2019 Tarih, 27 Sayılı kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.

An Analysis of Religious Education Experience of Syrians under Temporary Protection in Turkey *** ****

Abstract

Migration is a social phenomenon as old as human existence that also affects the futures of nations. Although Turkey had already encountered such a reality on occasion, it hosted one of the biggest waves of migration in the 21st century. Therefore, it becomes inevitable to examine the various impacts of such a mass movement. This study aims to analyze the religious education of Syrian migrants under temporary protection in Turkey based on their own perspectives, aspiring to present how they experience both formal and non-formal religious education. Specifically, the analysis builds on how religious education falls into their worldview as they encounter it. Within this context, a phenomenological method is preferred in accordance with the subject matter. Our research took place in the Ulubey and Önder neighborhoods of Ankara's Altındağ district, informally named "Little Aleppo," where large populations of Syrian migrants live. The sample is generated by purposeful sampling, using a most-diverse approach. The data was collected through in-depth interviews with 24 individuals, consisting of adults, children, and educators. 19 subthemes (codes) emerge from 4 main dimensions: 1) War, Migration, and Religion, 2) Being a Syrian in Turkey, 3) Experiences of Formal Education, and 4) Experiences of Religious Education in Turkey. In conclusion, religious education has a significant effect on the adaptation of Syrian migrants, considering the various hardships that migration causes for both migrants and citizens of Turkey. It is observed that, while some religious educators that migrants encounter represent a turning point in the lives of some migrants in a positive manner, uninformed and biased approaches complicate social cohesion and increase the tendency of mutual rejection. The study establishes that it is essential for both formal and non-formal religious education to understand the situation of Syrian adults, youth, and children, and to be aware of their losses.

Keywords: Migration, War, Religious Education, Syrian, Phenomenology

*** This article is generated from our "Syrian Immigrants' Experience of Religious Education in Turkey: The Case of Ankara Ulubey- Onder District" entitled postgraduate thesis, with consultancy of (Asst. Prof. Ahmet Yemenici) in (Ankara Yıldırım Beyazıt Univeristy, Ankara,2021).

**** Ethics Committee Decision was taken with the decision of Ankara Yıldırım Beyazıt University Ethics Committee dated 15.03.2019 and numbered 27.

Giriş

Göç sosyal bir vakia olup, gerçekleşmeye başladığı günden itibaren hem bireysel hem de toplumsal olarak insanların hayatlarını derinden etkilemektedir. Göç ile sosyal hayatta pek çok farklı sorun ve değişim meydana gelmektedir. Genel olarak göç insanların daha güvenli ve daha kaliteli bir hayat aramalarıyla birlikte gerçekleşmektedir. Günümüzde ise göçün sebepleri yoğunluklu olarak savaş, afet, kuraklık, şiddet ve baskıdan kurtulmak vb. sayılabilir. Göç olayı tarihsel bir gerçeklik olmakla birlikte, günümüzde de halen devam etmektedir.

Göç olgusu, göçü gerçekleştiren bireylerin hayatlarını, göç ettikleri ve ayrıldıkları ülkeleri hem etken hem de edilgen olarak etkilemekte ve köklü değişikliklere neden olmaktadır. Göç bir yönü ile temel hak olarak kabul edilse de hayata tutunmak, kopmak, kaçmak, ayrılık, yalnızlık ve acıyı bünyesinde bulundurmakta, göç ettiği yerde farklı ve öteki konumuna düşen kişiler, meçhul bir yeniliğin içerisinde kendilerini atmaktadırlar (Urk, 2010: 13-14).

Göçün taraflar arasında algılanma ve kavranma biçimi, nasıl yaşandığı, özellikle göçten kaynaklanan zorlukların algılanabilmesi ve yönetilebilmesi; gerekli tedbirlerin saptanması ve uygulamaya geçirilmesi temel sorun ve tartışma eksenlerini oluşturmaktadır.

Günümüzde özellikle zorunlu durumlarla ortaya çıkan göçün sebep olduğu mülteci ve sığınmacı hareketliliğinin etkileri hem dünyamız hem de ülkemiz için devam etmektedir. Göç eden bireyler, bu eylem sonucunda vardıkları yerlerde kabul görmek, toplum tarafından ötekileştirilmemek ve yabancılaşmak istememektedirler. Uyum süreci ve uyum süreçlerini etkileyen temel deneyimler bu durumda belirgin bileşenler olarak işlev görmektedir.

Yapılan çalışmalar uyum sürecinde en önemli faktörün eğitim olduğunu vurgulanmaktadır (Özer vd., 2016: 101; Emin, 2016: 16; Güllüoğınar, 2017: 161). Bir diğer önemli faktör ise dinin oluşturduğu etki alanıdır (Okumuş, 2016:110). Sosyal yapıların düzenlenmesinde, istikrarın sağlanması ve dengenin kurulabilmesinde dinin önemli bir katkısı bulunmaktadır. Hemen hemen her toplumdaki en önemli birleştirici güç dindir. Toplum içerisinde insanların birbirlerine destek olması, kaynaşması ve bütünleşmesi, genel olarak din bütünlüğünün kurulmasıyla sağlanabilmektedir. Var olan bir toplumda iç dengelerin kurulabilmesinin yanı sıra göç etmiş kişilerin gittikleri topluma uyum sağlayabilmelerinde din büyük bir rol oynamaktadır.

Savaş ve benzeri nedenlerle yaşanan yoğun göç süreçlerinde ülkelerin savaş, göç ve ekonomi politikaları gibi daha makro unsurlar, mültecilerin gidecekleri ülkelere dair kararlarında belirleyici olan yapısal durumlardır (Vesek, 2020: 206; İnce, 2019: 2608; Erbaş, 2018: 12). Ancak bireysel sebepler açısından bakıldığında ülkemizin içerisinde bulunduğu Suriye'den yoğun göç alma durumunun meydana gelmesinin nedenleri arasında; iki toplum arasındaki ortak kültürel değerler, aynı dine mensup olma, ortak tarih gibi unsurlar sayılmaktadır. Bu faktörlerin bilincinde olan Suriyeli vatandaşlar da göç etmek için çoğunlukla Türkiye'yi seçmektedirler (Açıkalin, 2017: 252).

Yapılan bazı araştırmalar göstermektedir ki Suriyelilerin göç bölgesi olarak Türkiye'yi seçmeleri, onların yaşadıkları göç psikolojisinin neden olduğu olumsuz düşünceleri

hafifletmekte ve hatta olumlu olarak etkilemektedir (Ayten ve Sağır, 2014: 11). Çünkü Türkiye, Suriyeli ve diğer milletlerden olan Müslüman mültecilerin ortak mekân, değerler, bayramlar ve ibadetler etrafında birleşebilmelerini kolaylaştırmakta ve böylece göç ettikleri toplumla daha kolay bütünleşebilmelerini sağlamaktadır. Bu nedenle Türkiye’de geçici koruma statüsü kapsamında olan Suriyelilerin eğitimlerinde din eğitiminin de kritik bir öneme sahip olduğunu savunmak yanlış olmayacaktır. Bu durum, göç olgusu karşısında ortaya çıkan zorluklara ilişkin başvurulması gereken zorunlu süreçlerin ne tür çözüm imkânı taşıdığını görme fırsatı sunacaktır.

Ülkemizde Suriyeli mültecilerin din eğitimi ve uyum süreçleri ile ilgili akademik çalışmalar incelendiğinde çalışmaların yeterli sayı ve nitelikte olmadıkları görülmektedir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin Suriyeli çocukların uyum süreçlerine olan etkilerinin incelendiği ya da dersler sırasında yaşadıkları problemlere odaklanan bazı çalışmalar mevcuttur (Kızılabdullah ve Yürük, 2018; Tosun ve ark., 2018; Baltacı ve ark., 2019). Buna ek olarak ülkemizde eğitim alan Suriyeli çocukların eğitim sürecinde dil, oryantasyon, öğretmen ihtiyacı, müfredat ve ders içerikleri gibi pek çok farklı konuda yaşadıkları sorunların tespitine odaklanan çalışmalar da göze çarpmaktadır (Taştan ve ark., 2016: 20). Ancak buna rağmen örgün ve yaygın eğitimde yaşanan problemlerin tam olarak tespit edildiği yeterli sayıda çalışma mevcut değildir (Çinemre, 2022: 23) ve çalışma sayısının artırılmasına ihtiyaç vardır.

Bu çalışmanın konusu, zorunlu göç etmek durumunda kalan ve geçici koruma statüsü kazanan Suriyelilerin Türkiye’de verilen din eğitimini örgün ve yaygın boyutlarıyla nasıl deneyimlediklerinin ortaya konulması olarak belirlenmiştir. Buradaki amacımız, Türkiye’de verilen din eğitimini Suriyeli bireylerin gözüyle nasıl deneyimlediklerini anlamaya çalışmak ve onların anlam dünyasında nelere karşılık geldiğini tespit etmektir. Çalışma, konusu, amacı, kapsamı ve kullanılan yöntem bakımından alanyazındaki diğer araştırmalardan ayrılmaktadır. Mültecilerin yaşadıkları deneyimlere dair derin çıkarımlar yapmak, Türkiye’de verilen din eğitiminin sağladığı katkıları ya da eksiklikleri tespit edebilmek açısından son derece önem taşımaktadır. Bu bağlamda bu araştırmanın problem cümlesi; “Savaş sonucunda Türkiye’ye zorunlu göç eden geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin deneyimlerinde örgün ve yaygın din eğitimi ne anlama gelmektedir?” şeklinde belirlenmiştir. Araştırmamızın uygulama aşaması, Ankara Altındağ ilçesi Ulubey-Önder mahallelerinde gerçekleştirilmiştir. Bu bölgenin seçilme nedeni Ankara’da Suriyelilerin en yoğun olarak bulunduğu bölgelerden bir tanesi olmasıdır.

Çalışmanın sonucunda elde edilen bulguların alanyazına katkıda bulunmasının yanı sıra genel anlamda göç ve din ilişkisine, özel anlamda ise göç ve din eğitimi ilişkisine ışık tutacağı düşünülmektedir. Ayrıca uyum süreçlerini etkileyen olumlu ve olumsuz deneyimlerin de keşfedilmesine katkıda bulunacaktır. Bu araştırma ve konuya dair önerilen çalışmaların artması, Türkiye’deki Suriyelilerin ve göç alan bölge halkının problemlerine din eğitimi kanalıyla çözüm önerileri sunabilir. Dinin birleştirici, bütünleştirici ve çözüm odaklı anlayışını halkla bütünleştirerek olabilecek sorunların çözümüne katkı sağlayabilir.

Yöntem

Araştırma deseni

Bu çalışmada araştırmanın amacına uygun olarak nitel araştırma desenlerinden biri olan fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır. Fenomenolojik yaklaşımda deneyimlerin temeli ortaya çıkarılmaya çalışılarak bireylerin bir fenomen ya da kavrama ilişkin tecrübelerinin ortak anlamlarını tanımlayan bütüncül bir betimleme ortaya koyulmaktadır (Creswell, 2013: 81). Ayrıca bu yaklaşımda kişilerin zaman, mekân ya da geçmiş ilişkileri göz önünde bulundurularak tüm olgunun gözüktüğü gibi tanımlanabilmesi amaçlanmaktadır (Baş ve Akturan, 2008: 48). Bu bilgilerden hareketle çalışmada fenomenolojik yaklaşım ile savaş ve göçü bir arada yaşamış olan bireylerin deneyimlerinin ayrıntılı bir şekilde değerlendirilerek onların bu deneyimi nasıl anlamlandırdıklarının üzerinde durulmaya çalışılmaktadır. Ortaklıkların ve özlerin anlaşılmasının sorunları kalıcı olarak çözebileceği düşünülmektedir.

Çalışma Grubu

Yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinin kullanıldığı araştırmada, amaçlı örneklem türlerinden maksimum çeşitlilik ile çalışma grubu oluşturulmuştur. Fenomenolojik çalışmalarda örneklem, fenomeni tüm yönleriyle deneyimlemiş olan bir grup bireyden meydana gelmektedir. Bu noktada dikkat edilen, katılımcıların söz konusu olguyu tüm yönleriyle yaşayan farklı özelliklere sahip bireylerden seçilmiş olmasıdır (Creswell, 2013: 78). Bu çalışma, Suriyeli yetişkin kadın ve erkekler, ilkököl, ortaokul ve lise dönemindeki çocuklar ve eğitimcilerle gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda katılımcılar kendi aralarında yetişkinler, çocuklar ve eğitimciler olarak üç gruba ayrılmaktadır. Suriyeli yetişkin ve çocukların deneyimlerinde daha fazla detaya inilebilmesi için Türk Kur'an Kursu'nda eğitimci olarak görev yapan Türk eğitimcilerin Suriyelilerle olan deneyimlerine de başvurulmuştur. Çalışma, Türkiye'de geçici koruma statüsü kapsamında olan toplamda 24 Suriyeli ve 2 Türk eğitimci ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar ile "Bilgilendirilmiş Onam Formu" imzalanmış ve kimliklerinin sunulmaması için her biri ile çalışmada rumuzlar kullanılarak değerlendirme yapılmıştır. Çalışmanın katılımcılarına ait detay bilgi ve kodlamalar aşağıdaki tabloda sunulmuştur (Tablo 1).

Tablo 1 Katılımcıların Özellikleri

24 SURIYELİ	YETİŞKİN	SKY	SKY1	27	(K)	Yetişkin	LİSE (Mezun)	
			SKY2	45	(K)	Yetişkin	ÜNİVERSİTE (Mezun)	
			SKY3	27	(K)	Yetişkin	LİSE (Mezun)	
			SKY4	22	(K)	Yetişkin	ORTAOKUL (Mezun)	
	EĞİTİMCİ	SKE	SEY	SEY1	39	(E)	Yetişkin	İLKOKUL (Mezun)
			SKE1	45	(K)	Yetişkin	ÜNİVERSİTE (Mezun)	
			SKE2	35	(K)	Yetişkin	LİSE (Mezun)	
			SKE3	25	(K)	Yetişkin	ÜNİVERSİTE (Mezun)	

Türkiye’de Bulunan Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Türkiye’deki Din Eğitimi Deneyimlerinin Değerlendirilmesi

	ÇOCUK	SEE	SEE1	59	(E)	Yetişkin	ÜNİVERSİTE (Mezun)		
		SKÇ	SKÇ1	14	(K)	Çocuk	ORTAOKUL (Öğr. 7. sınıf)		
			SKÇ2	15	(K)	Çocuk	ORTAOKUL (Öğr. 5. Sınıf)		
			SKÇ3	12	(K)	Çocuk	İLKOKUL (Öğr. 3. Sınıf)		
			SKÇ4	12	(K)	Çocuk	ORTAOKUL (Öğr. 6. Sınıf)		
			SKÇ5	18	(K)	Çocuk	LİSE (Mezun)		
			SKÇ6	16	(K)	Çocuk	LİSE (Öğr. 11. Sınıf)		
			SKÇ7	13	(K)	Çocuk	ORTAOKUL (Öğr. 7. Sınıf)		
			SKÇ8	11	(K)	Çocuk	İLKOKUL (Öğr. 4. Sınıf)		
			SKÇ9	17	(K)	Çocuk	ORTAOKUL (Lise terk)		
		SEÇ	SEÇ1	15	(E)	Çocuk	LİSE (Öğr. 9. Sınıf)		
			SEÇ2	10	(E)	Çocuk	İLKOKUL (Öğr. 3. Sınıf)		
			SEÇ3	7	(E)	Çocuk	İLKOKUL (Öğr. 1. Sınıf)		
			SEÇ4	17	(E)	Çocuk	LİSE (Öğr. 11. Sınıf)		
			SEÇ5	11	(E)	Çocuk	ORTAOKUL (Öğr. 5. Sınıf)		
			SEÇ6	12	(E)	Çocuk	ORTAOKUL (Öğr. 5. Sınıf)		
		2 TÜRK	EĞİTİMCİ	TKKE	TKKE1	52	(K)	Yetişkin	ÜNİVERSİTE (Mezun)
					TKKE2	51	(K)	Yetişkin	ÜNİVERSİTE (Mezun)

Verilerin Toplanması

Çalışmaya amaçlı örneklem türlerinden maksimum çeşitlilik yöntemiyle seçilmiş olan 26 kişi katılmış ve yüz yüze yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, görüşmede farklı sorularla destekleme imkânı sunması bakımından araştırmacılar için tercih edilme sebeplerinden biridir (Çapcıoğlu ve K. Açıkgöz, 2018: 210). Katılımcı deneyimlerinin özüne ulaşabilmek amacıyla görüşme soruları kendi arasında “Kimlik ve Anlam Dünyası”, “Savaş ve Göç Tecrübesi”, “Türkiye Karşılaşması” ve “Din Eğitimi Deneyimi” olarak dört ayrı sınıfta toplanmıştır. Katılımcılarla yapılan grup hâlindeki görüşmeler, katılımcıların izni dâhilinde ses kayıt cihazıyla kaydedilmiş ve görüşmeler yaklaşık olarak 40-60 dakika sürmüştür. Katılımcılar kendilerini Türkçe olarak ifade etmekte zorlandıklarında tercüman desteği sağlanmıştır. 7-12 yaş grubu aralığında olan katılımcıların ise arkadaşları ile yan yana iken kendilerini daha iyi ifade edebildikleri gözlenen durumlarda görüşmeler 2 ya da 5

kişilik gruplarla gerçekleştirilmiştir. Verilerin toplanması için görüşmeler etik kurul izinleri alındıktan sonra 24.03.2019 - 24.05.2019 tarihleri arasında yapılmıştır.

Verilerin Çözümlemesi

Araştırma verilerinin değerlendirilebilmesi için ilk olarak ses kayıtları yazıya geçirilmiş ve görüşmeler detaylı bir şekilde okunarak fenomenolojik kodlama yöntemiyle çözümlenmiştir (Creswell, 2013: 82; Saldana, 2019: 199). Çözümleme açık kodlama-ön kodlama, araştırma sorularının kodlarla ilişkilendirilmesi ve eksenlerin meydana getirilmesi, oluşturulan eksenlerle temaların belirlenmesi, Öz'e ulaşma, fenomenin değişmeyen özleri ve yapısının açığa çıkarılması şeklinde dört farklı aşamayla gerçekleştirilmiştir.

Araştırmacının Rolü

Fenomenolojik araştırmalarda, araştırmacının duygu ve düşüncelerinin farkında olması, katılımcıların fenomeni nasıl algıladıklarını bütün yönleriyle betimlemek için fenomenolojinin karakteristik özelliği olan kendi deneyim ve ön yargılarını ayraç içerisine almaya özen göstermesi beklenir (Creswell, 2013: 78). Dolayısıyla bu çalışmada araştırmacı kendi duygu, düşünce, bilgilerini olabildiğince paranteze almış ve tek amacı, görüştüğü bireylerin duygu ve düşünceleri, anlam dünyaları, değer ve yargıları, deneyim ve tecrübelerini keşfetmek olmuştur. Araştırmacı, Ulubey – Önder Mahallelerinde ikamet etmesinden dolayı araştırması esnasında günlük yaşamdan gözlem yapabilme fırsatını yakalamıştır. Araştırmacının gözlemleri mülakat tekniği ile toplanan verilerin çözümlenmesi sonucu ulaşılan bulguların anlaşılmasında ve yorumlanmasında işe koşulmuştur.

Geçerlik ve Güvenirlik

Geçerlik ve güvenirlilik nitel araştırmaların en önemli ölçütlerinden biri olmaktadır. Bu doğrultuda inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlılık ve teyit edilebilirlik nitel araştırmalarda önemli görülen ölçütlerdir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 265). Bu çalışmada geçerlik ve güvenirliliğin sağlanabilmesi için Suriyelilerin kültürü ve görüşlerinin anlaşılabilmesi adına görüşmeler gerekli görüldüğünde derinleştirilmiştir. Görüşmeden önce katılımcılar araştırma süreci hakkında ayrıntılı bilgilendirilmiş ve gönüllü olmalarına özen gösterilmiştir. Aktarılabilirliğin sağlanması için ise araştırma sürecine dair detaylı betimlemeler yapılmıştır.

Tutarlılığı sağlamak ve güvenilir veriler elde etmek adına oluşturulan kodlamalar, eğitim ve din eğitimi alanındaki diğer meslektaşların incelemesine sunulmuştur. Her bir kodlamanın içeriği açıklayıp açıklamadığı hususunda görüş istenmiştir. Bu bağlamda, elde edilen kodlama ve veriler başka araştırmacıların incelemesine sunulabilecek şekilde saklanmaktadır. Onaylanabilirliği/teyit edilebilirliği sağlamak için ise araştırma sürecinde kullanılan veri toplama araçları, çözümleme ve raporlamanın ne şekilde yapılacağı açık bir şekilde anlatılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Savaş, Göç ve Din

Ülkemize göç etmiş olan Suriyelilerin göç ve savaş esnasında yaşadıkları deneyimi ve din kavramının bu sürece olan etkilerinin anlaşılabilmesi için katılımcıların iç dünyaları sorgulanarak, hisleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Sorulara verilen yanıtlar kendi aralarında 5 alt temaya ayrılmıştır. Bu temalar;

1. Suriye’de savaşı yaşamak; 2. Sınır çizgisi-yeni hayat çizgisi, 3. Yabancı olmak-daha yabancı olmak: Cami ve ezan, 4. Savaşın anlamı, 5. Savaş ve göç sonrası hayata bakış: Savaşın izleri olarak kategorilendirilmiştir. Bu alt temalar savaş esnasında göçe karar vermiş olan Suriyelilerin tüm bu yaşananlara yükledikleri anlamlar içinde dinin yerini ve Türkiye’ye yönelme kararlarını anlama imkânı sunmuştur. Fenomenolojik bir çalışmada, katılımcıların fenomeni deneyim etme şekillerini etkileyen ortam ya da bağlama ilişkin temalar da araştırılan fenomenin betimlenmesinde başvurulan bir aşama olarak anlam kazanmaktadır (Creswell, 2013: 82).

“Suriye’de savaşı yaşamak” temasında katılımcıların bu süreçte neler hissettikleri üzerinde durulmuştur. Yaşam savaşı veren bireyler, ölüm, kayıplar, hastalıklar, kaçırılma korkusu, endişe, yoksulluk, açlık ve işkence gibi durumlara maruz kalmışlardır. Bu yaşananların ardından kişilerin Türkiye’ye göç etmelerindeki en önemli sebebin çocukları olduğunu bildirmişlerdir. Çocuklarını yaşıyor mu korkusuyla göç eden katılımcılardan SKY2: “Çok kötü bir hayat oldu. Çocuklar ölüyor, bombalar. Kadınlar ölüyor. Yani bizim hayatımız elimizde değil. Yani akşam uyuyoruz ama kulağımız bomba gelecek, ölecek miyiz? Korku var. Çocuklar çok hastalık oldu. Sarardılar. Sarı oldular, korkudan.” beyanında bulunmuştur. Bunların yanı sıra kaçırılma korkusuyla da yüz yüze gelen katılımcılardan SKÇ5: “...Benim ablam okula gidiyor. Okulda bomba atıyorlar. Annem korkuyor geri gelecek mi?” şeklinde fikrini paylaşmıştır. Endişe içinde yarın ne olacağını kestiremeyen bireylerden SEE1: “...yarın ne gelecek biz bilmiyoruz yani psikolojim çok bozuk...” olarak fikrini sunmuştur. İçinde buldukları durum sonucunda yetişkinlerle aynı acı ve dramı yaşamaya mecbur kalan Suriyeli çocukların daha fazla endişe yaşadıkları görülmüştür. Yetişkinlerin de bildirdikleri üzere özellikle çocuklar maddi ve manevi anlamda çok fazla kayıplar vermişlerdir. Suriye’de savaşı deneyimleyen çocuklardan birisi olan SKÇ6: “...Bir çocuk olarak savaşı yaşamak? Çocukluğum her şeyim bitti” şeklinde bir ifadede bulunmuştur. Okulları yıkılan ve aile üyelerinden pek çoğunu yitiren Suriyeli çocukların geçirdikleri travmaları hâlâ atlatamadıkları ve etkilerini hissettikleri görülmüştür. Ortaokul ve lise çağındaki çocukların ise o çağda arkadaş ve okul yaşantıları daha önemli ve kritik olduğu için daha fazla etkilendikleri fark edilmiştir. Gözlerinin önünde ölen arkadaşlarının ve küçük çocukların Türkiye’de akranlarını gördükçe sürekli anımsadıklarını dile getiren SKÇ5 ve SKÇ7 derslerde Türk arkadaşlıkları gördükçe Suriye’yi hatırladıkları ve Suriye’deki arkadaşlarının o hallerini hiç unutamadıklarını dile getirmişlerdir. Oynama ve dışarı çıkma özgürlükleri ellerinden alınan çocuklar Suriye’de bir kapana kısıli şekilde yaşamışlardır. Savaşın çocuklar adına oldukça büyük bir kayıp olduğunu hatırlatan katılımcılardan SKÇ6 ve SKÇ5: “...siz yaşamadınız bunları biz çocuklar yaşadık...” ifadesiyle durumu kendi deneyimleri üzerinden özetlemişlerdir.

“Sınır çizgisi-yeni hayat çizgisi temasında” savaşın zorlu sürecini deneyimleyen Suriyelilerin göç esnasında neler hissettikleri ve yaşadıkları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Mülakatta göç yolculuğunun oldukça zor ve unutulmaz acıları içerdiğini, sınıra gelinceye kadar korku dolu anlar yaşadıklarını ve zorluklar çektiklerini bildiren katılımcılar, o esnada düşündükleri tek şeyin güven ihtiyaçlarını karşılamak olduğunu bildirmişlerdir. Güvende olmak konusunda SEY1: “*Güvenli bir yere gidiyor. Güven var diye sevindik*” şeklinde fikrini bildirmiştir. Sınırın geçilmesinin onlarda artık savaşın olmadığını ve çocukların bir daha korkmayacağını düşündürdüğünü bildiren katılımcılar aynı zamanda korkuyla değil huzurla öleceklerini de hissettiklerini söylemişlerdir.

“Yabancı olmak-daha yabancı olmak: Cami ve ezan” alt temasında Suriye’den Türkiye’ye giriş yapan bireylerin ilk geldikleri anda neler hissettikleri, onları Türkiye’ye iten sebepler, Türkiye’de olmanın anlam ve değeri sorgulanmaya çalışılmıştır.

Onları ülkemize iten sebepler arasında genellikle dini bağlantılar bulunmuştur. Ülkemizde cami ve ezanın varlığı, Müslüman olmak Suriyelilerin kendilerine bir ortak nokta bulmasını sağlamış, daha rahat ve “daha az yabancı” hissetmelerine neden olmuştur. Huzurun, rahatlık ve aidiyet hissinin ortak değerler sayesinde meydana geldiğini ifade eden SKE1, SKY1 ve SKE2, din kavramının göç alan bir ülke için önemini vurgulamışlardır. Kültürel anlamda Türk kültürünün kendilerine daha yakın olduğu düşüncesi ve Türkiye de akrabalarının olması, Suriyeliler için Türkiye’yi daha anlamlı hale getirmiştir.

“Savaşın anlamı” alt temasında ise Suriyelilerin savaşa dini bir anlam yüklediği görülmüştür. Savaşın bir imtihan ve kader olduğu, kendilerinin de “mazlum” olduklarını ifade etmişler ve Allah’tan şehit olmayı dileyerek dine bu süreçte daha fazla yaklaştıklarını bildirmişlerdir. Yetişkin bireyler bu durumla sabır kavramı sayesinde başa çıkmayı becerirlerken, çocuklar sık sık dua ettiklerini, dualarında inançla hayata bağlandıklarını ve ailelerine zarar veren kişilerin ölmesini dilediklerini açıklamışlardır. Yaşadıkları zorlu süreçlerde SKY1’in “... *Allah resulü nasıl sabretti. Meselen yemek yok oruç tuttu... Bizde oruca niyetlendik.*” şeklindeki ifadesinden de anlaşılacağı üzere yaşanan zorlu deneyimleri atlatmada İslam inancının olumlu etkileri görülmüştür.

Savaş ve göç sonrası hayata bakışlarının incelenmeye çalışıldığı “Savaş ve göç sonrası hayata bakış: Savaşın izleri” alt temamızda yetişkinler ve çocukların şu an ve gelecekle ilgili düşüncelerinde yaşanan travmaların izlerinin kaldığı görülmüştür. Savaşla beraber tüm geleceklerinin yok olduğunu dile getiren SEE1 ve SKE1, zorunlu yeni bir göç durumunda gelecek kaygılarının daha da artacağını bildirmişlerdir. Türkiye’de bir savaşın çıkması hâlinde Suriye’ye istemli veya zorunlu gitmeleri hâlinde tekrar nasıl bir hayat kuracaklarına dair endişe taşıyan Suriyeliler, geleceğe dair birikim yapmak istediklerini bildirmişlerdir. Bunun yanı sıra SKY2’nin belirttiği gibi gelecekle ilgili beklentilerini “*Savaştan önce ev almak istiyordum... Şimdi büyüdüler. ...Bir tek çocuklar için okul okusun istiyor.*” şeklinde beyan edenler de olmuştur. Savaşı birazcık da olsa hatırlatan temel unsurlara karşı bile çok büyük bir korku ile yaklaşan Suriyelilerden SKE1: “... *uçak görünce korkuyorduk masanın altında oturuyorduk uçak görünce korkuyoruz...*” cümlesiyle durumunu anlatmıştır. Küçük yaştaki çocukların özellikle oyunlarına savaşı dâhil ettiklerini bildiren eğitimci, Suriyeli çocukların oyuncaklarında bomba ve uçak yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bu ifadeler, oluşan travma izlerinin hâlâ devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye’de Suriyeli Olmak

Türkiye’de Suriyeli olmak temasında savaş ve göç gibi çok zorlu iki olayın yaşanmasının ardından ülkemize sığınan Suriyelilerin Türkiye ile ilk kez karşılaştıklarındaki deneyimlerinin neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Ülkemizde bir Suriyeli olmak kavramının onların perspektifinden ne anlama geldiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu tema kendi içerisinde; 1. “Hayatın zorluğu”, 2. “Önceki hayata duyulan özlem: Ülkemi istiyorum”, 3. “Değişen algı: herkes kötü değil”, olarak 3 farklı alt temaya ayrılmıştır. Bu alt temalar onların örgün ve yaygın din eğitimi deneyimlerinin anlamını çok yönlü ve derinlemesine anlamak adına informel öğrenmelerini de görme imkânı sağlamıştır.

“Hayatın zorluğu” alt temasında Suriyelilerin Türkiye’ye geldikten sonraki yaşadıkları deneyimlerin neler olduğu üzerinde durulmuştur. Maddi ve manevi anlamda boşluğa düştüklerini ve göç ettikleri ülkenin dilini bilmenin önemini kavradıklarını bildirmişlerdir. Suriyeli yetişkinler, dil bilen veya çok çabuk dil öğrenen Suriyelilerin yaşam şartlarının çok hızlı düzeldiğini ifade etmişlerdir. Dil bilmediği için dışarı çıkmaya utandığını dile getiren SKY2, kendisini bir süre sosyal hayattan mahrum bıraktığını bildirmiştir. İş ve barınma konularında da son derece zorluk çeken Suriyeliler, Suriye’de buldukları konumla burada buldukları konum arasında bir kimlik karmaşası yaşayarak psikolojik anlamda kötü etkilendiklerini dile getirmişlerdir. Katılımcılardan SKE3: “Benim eş Suriye’de mühendis ama burada pıdecide çalışıyor. Ben Suriye’ de sınıf öğretmeni ama burada 3 senedir para almadan Kur’ an kursunda Suriyeli öğrencilere ders veriyor. Yani ben orada her şeyken, burada hiçbir şey...” ifadeleriyle içerisinde buldukları durumu bildirmiştir. Türkiye’de kendilerini vasıfsız olarak hisseden Suriyeliler, saygınlıklarını kaybettiklerini, savaş nedeniyle bozulan psikolojilerinin daha da kötüye gittiğini, dil, iş ve kimlik karmaşasının yanı sıra barınma problemleri ile de mücadele ettiklerini bildirmişlerdir. Bütçelerine göre ev bulamadıklarını ve kendilerine verilen evlerin yaşam standartlarının çok altında olduğunu bildiren Suriyeliler, pek çok ailenin bir arada yaşadığını ve beraber kalmanın türlü sorunları beraberinde getirdiğini açıklamışlardır. Maddi sıkıntılar ve nüfusun fazla artmasından dolayı kız çocuklarının çok erken yaşta evlendirilmesi, çocuk ya da kadınlara aile içerisinde gösterilen istismar gibi durumlar buna örnek oluşturmaktadır.

“Ülkemi istiyorum: önceki hayata duyulan özlem” alt temasında, burada rahat bir hayat sürseler dahi vatanlarını özlediklerini dile getirmişlerdir. Savaştan önce çocuklarının Suriye’de çok güzel yaşadıklarını ve çocukluklarını geçirdiklerini bildiren Suriyeliler, ne olursa olsun dönmek istediklerini destekleyen beyanlarda bulunmuşlardır. Nadir de olsa Türkiye’de kalmak isteyen Suriyeliler de bulunmaktadır. Hatta burada vatandaşlık alabilenlerin vatan olarak burayı gördüklerini bildirenler olmuştur. Suriye’ye dönmek istemeyen kişilerin temel kaygılarının Suriye’de savaş bitse de eski hayatlarına bir daha asla kavuşamayacaklarına inanmaları olmuştur. Ayrıca Suriye’ye dönmeleri hâlinde Esad zulmüne uğrayacaklarını ve adam öldürmeye zorlanacaklarını düşünmektedirler. Ülkemizde kalmak isteyen gençlerin ise burada yaşamaya alıştıkları, büyüme dönemlerinin bir bölümünü burada geçirdikleri için farklı bir ülkede yeni bir hayat kurmanın zor olacağını düşündükleri belirlenmiştir. Katılımcılardan SKÇ6: “Ben tam tersi burada kalmak istiyorum. Çalışmak, üniversiteyi kazanmak.... Benim arkadaşlar burada oldu hayat burada oldu artık.” şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir.

“Değişen algı” alt temasında Suriyelilerin Türkiye’ye ilk geldiklerinde mahalleli ile olan ilk karşılaşmalarında ve sonrasında neler hissettikleri, neler deneyimledikleri anlaşılmalı çalışılmıştır. İlk etapta kabul görmeme, dışlanma gibi davranışlarla karşılaşan bireyler bu durumun canlarını çok yaktığını ve buraya kendi istekleri ile değil zorla geldiklerini insanlara anlatmakta zorlandıklarını bildirmişlerdir. Bu tür söylem ve davranışların özellikle çocuklarının psikolojisinde büyük hasarlara neden olduğunu dile getiren Suriyeliler, zorbalığın karşılıklı yanlış davranışlara neden olduğunu bildirmiştir. Her şeye rağmen Türkiye’ye karşı minnet dolu olan Suriyeliler, Türklerin onlara çok yardımcı olduğunu, misafirperver olduklarını ve merhamet gösterdiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan SEE1: *“Benim komşu o çok fakir ama her şeyi o evinden verdi. Ben onun evine gittim ev boş. Niye abi? Sen kardeşim. Şimdi bende bir oda dolu sende de bir oda dolu biz kardeşiz.”* şeklinde memnuniyetini dile getirmiştir. Özellikle Türkiye’ye ilk geldiklerinde çoğu olumlu tutumlarla karşılaşsalar da zamanla değişen bir algının olduğunu bildirmişlerdir. Kültür farkından doğan yaşayış biçimlerini kabullenememe durumunu da yalnızca Türklerin değil kendilerinin de sorun ettiğini bildiren katılımcılardan SEE1: *“Bura aynı oldu Halep. Haklılar yani bizde sevmiyor. Küçük Halep diyorlar. Çok kalabalık oldu kötüler çoğaldı.”* şeklinde kendi rahatsızlığını dile getirmiş ve tepkilere hak verdiğini belirtmiştir. Karşılıklı mağduriyetlerin yaşandığı zaten bilinmektedir. Aniden yeni bir toplum ve kültür ile karşı karşıya kalan iki halk arasında karşılıklı mağduriyetler meydana gelmiştir. *“Bizim için de zor oldu, bir anda mahalle üzerine saldılar gibi herkes şaşkın. Karşılıklı mağduriyetler söz konusu.”* şeklinde fikrini belirten TKKE2, Türkiye’deki insanlar arasında dezavantajlı grup olarak nitelendirilebilecek Suriyeli kadın ve çocuklardan yararlanmaya çalışan bir kesimin varlığından söz etmiştir. Türk aileler kendileri için de her zaman var olan ancak Suriyeli mülteciler ile daha da artan tehditten son derece rahatsız olduklarını belirtmişlerdir. Artan kanunsuzluklar karşısında mahalleli tepki göstermiştir.

Örgün Eğitim Deneyimleri

Örgün eğitim deneyimleri ana temasında Suriyeli öğrenci ve eğitimcilerin yaşadıkları sınıf deneyimleri, Suriyeli çocuk ve gençlerin Türk arkadaşları ve öğretmenleriyle yaşadıkları deneyimleri ele alınmıştır. Bu ana tema kendi içerisinde; 1. İlk hisler, 2. Beni etkileyen bana değildi arkadaşım, 3. Öğretmenimi çok seviyorum, 4. Örgün eğitimde karşılaşılan bazı problemler olarak dört farklı kategoriye ayrılmıştır.

“İlk hisler” şeklindeki alt temada savaşın ve göçün ardından Türkiye’de okula başladıkları andaki hislerini paylaşan çocuklar sınıfa ilk girdiklerinde tanımadıkları insanlarla karşılaştıklarını, anneleri ve babaları olmadan nasıl yaşayacaklarını bilmediklerini, korku ve tedirginlik yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Dil öğrendikçe tedirginliklerinin azaldığını ve kısa bir sürede sınıflarına alıştıklarını da bildirmişlerdir. SKÇ5: *“Ben hiçbir şey bilmiyorum. Merhaba bilmiyorum. Korktum. Annem yok babam yok. Türkler uyucam onlarla. Sonra bir Türk öğretmen geldi. Biraz sohbet etmeyi öğrendik. Merhaba, nasılsın öğrendik. Sonra bir ayda iyileştik, Türkçe öğrendik. Korku azaldı. Sevindik”*

“Beni etkileyen bana değildi arkadaşım” alt temasında, kendilerini etkileyen durumların daha çok arkadaşlarına yapılanlar olduğunu belirten öğrencilerin diğer öğrenciler ve okulla ilgili deneyimlerini açığa çıkardıklarını, ilkökul ve ortaokul sürecinde daha çok öğretmen odaklı yaklaşırken, lise gençlerinde ise durumun arkadaş odaklı olduğu fark edilmiştir. Suriyeli gençler kendilerinden daha çok arkadaşlarını

korumaya çalıştıkları ve onlara olan kötü davranışların kendilerini daha fazla etkilediğini bildirmişlerdir. Ancak yine de çocukların her şeye rağmen okullarını sevdiğini ve geleceğe dair meslek hayallerinin olduğu belirlenmiştir. Sınıf içerisinde arkadaşlarıyla farklı pek çok deneyim yaşayan Suriyeli gençlerin özellikle 10 ve 11. sınıftan sonra Türkler ile çok yakın arkadaşlıklar kurdukları ve hatta birbirlerine sahip de çıktıkları bildirilmiştir. Türk arkadaşları ile ilgili en çok dürüst olmalarını sevdiğini bildiren Suriyeli öğrencilerden SKÇ7: *“Artık sahip çıkıyorlar... Geçen hafta bir kavga oldu müdüre çıktık onlar bana kavga etmedi dediler. Yani sen etmedin bizimle dediler. Ama ben onunla kavga ettim.”* şeklinde arkadaşlarının onu koruduğuna dair bir örnek vermiştir.

“Öğretmenimi çok seviyorum” alt temasında, öğretmenlerini çok seven ve onlara güvendiklerini bildiren SKÇ8, SEÇ4, SKÇ1 ve SEÇ1 buna ek olarak okulda Suriye’de gösterilmediği kadar sevgi ve ilgi gösterildiğini, Suriye’de şiddetin yoğunluklu olduğunu ve bu nedenle Türk öğretmenlerini çok sevdiğini bildirmişlerdir. Öğretmene olan sevgi ile derse olan ilgilerinin de arttığını belirtmişlerdir.

“Örgün eğitimde karşılaşılan bazı problemler” alt temasında ise sene kaybı, kız çocuklarının erken evlendirilerek okuldan alınması, kabul görmeme, disiplinin tam sağlanmadığı şeklindeki algı, okul ve sınıfta çıkan problemlerde Suriyelilerin suçlu görülmesi, müfredatı kolay buldukları için bilgi edinememe algısı, sınıfların iyice kalabalıklaşması, sene kaybindan ötürü meydana gelen sınıf içi yaş farkı ve artan Suriyeli öğrenci sayısının Türk öğrenciler için kavga sebebi olması gibi sorunlar tespit edilmiştir.

Bazı Suriyeli yetişkinler ve eğitimciler Türkiye’deki eğitim sisteminde ve çocuk yetiştirme şeklinde onların bakış açısına göre bir disiplinsizlik olduğunu dile getirmişler. SEE1: *“Şimdi benim sınıfta ben şiddet de var ama ben daha seviyorum daha şaka yapıyorum her şeyi yapıyorum. İhtimam var... Ama o ne zaman edepsizlik yaparsa hemen ayıp yapma diyorum. Türkiye’de o yok daha rahatlar kim suçlu öğretmen kim haklı çocuk bu hata.”* SYK1: *“Terbiye şart. İslam terbiye yani. Ahlak olmalı. Disiplin olmalı. Meselen sizde çocuğa vurmaya aaa ayıp. Korku yok. Ama nasıl olcak terbiye. Sizin çocuklar çok bebek. Meselen sizde 5 yaşında çocuk ama bebek gibi. Bizde 5 yaşında ama büyük gibi.”* Terbiye, eğitim ve disiplin gibi bazı temel kavramlara yüklenen anlamların Suriyeli ebeveyn ve eğitimcilerin deneyimlerinde Türkiye’ye kıyasla bazı farklılıklar gösterdiği ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de Din Eğitimi Deneyimleri

Bu ana temada Suriyeli yetişkinlerin ve çocukların ülkemizde almış oldukları din eğitimine dair deneyimleri ortaya çıkarılmış ve özellikle din kavramının onlar için ne ifade ettiği irdelenmiştir. Bu sayede din ve dini eğitim kavramlarının zihinlerinde neye karşılık geldiği anlaşılmasına çalışılarak din eğitimi adına gittikleri kurumlar tespit edilmiştir. Bu ana tema kendi içerisinde; 1. Din, din eğitimi ve dini eğitim kavramları, 2. Örgün din eğitimi deneyimleri, 3. Yaygın din eğitimi deneyimleri, 4. Yaygın din eğitiminde sorun olarak algılanan durumlar olmak üzere dört alt temaya ayrılmıştır.

“Din, din eğitimi ve dini eğitim kavramları” alt temasında Suriyeli yetişkin ve çocukların ülkemizdeki din eğitimini nasıl deneyimlediklerini anlamak adına bir değerlendirme yapılmış ve Suriyeliler için din eğitiminin anlam ve önemi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Genel olarak Suriyeli yetişkin ve çocuklar din eğitimini dini eğitim; dini eğitimi ise İslam olarak algılamaktadır. Bu kavramlara ilişkin sorular yöneltildiğinde

katılımcılardan SKY3: *“Yani Müslüman olunca biz Hazreti Muhammed (sav) geliyor. Ben mesela bir günah yapmak istemiyorum hep doğru durmak istiyorum din için Kur’an için hadisler için doğru durmak istiyorum.”* şeklinde dini eğitime dair fikirlerini paylaşmıştır. Katılımcıların ifadelerine bakıldığında Suriyeliler için din eğitiminin Kur’an eğitimi, Hz. Muhammed ve hayatı, Sahabe hayatı, cennet ve cehennem gibi kavramlar etrafında şekillendiği, saygı, ahlak ve hayatı kolaylaştıran bir değer olduğunun düşünüldüğü görülmüştür.

“Örgün din eğitimi deneyimleri” alt temasına bakıldığında, örgün eğitime devam eden ya da etmeyen Suriyeli çocuk ve gençlerin örgün din eğitimi deneyimleri sorgulanmıştır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ile bu derslerin öğretmenleri ve Kur’an dersleri ile öğretmenlerine ait deneyimleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu derste neler hissettikleri sorulan öğrencilerin derslerde yer yer Arapça konuşan, İslam dinine ait kavramları sahiplenen, oyun ve etkinliklerle dersi süsleyen öğretmenlerin din derslerine olan ilgi ve sevgilerinin artmasında büyük rol oynadıkları görülmüştür. Lise çağında olanların küçük çocuklara göre biraz farklı bir durum içerisinde oldukları görülmüştür. Katılımcılardan SKÇ1 öğretmeni için *“bizim gibi konuşuyor”* şeklinde bir ifade bulunmuştur. Dersler sırasında kendi dillerine ait kelimelerin ders içinde kullanılması ve İslam’a dair ifadelerin sahiplenici bir tavırla anlatılması, lise dönemindeki öğrenciler açısından öğretmeni daha değerli ve anlamlı kılmıştır. Derslerde öğretmenleri tarafından İslam’a dair anlatılan hikâyelerin onları çok etkilediğini belirtmişlerdir. Suriye’de edindikleri bilgiler ile Türkiye’de edindikleri bilgilerin farklılıklar göstermesi ise bir diğer üzerinde durulan konudur. Kur’an mahreçleri konusunda öğretmen ve Türk arkadaşlarının daha zayıf olduklarını düşünen Suriyeli öğrenciler, zaman zaman Kur’an harflerini yanlış telaffuz ettiklerine dair görüşler de bildirmişlerdir. Ayrıca aradaki mezhep farklılıkları da verilen bilgiler arasında farklılıkların olmasına neden olmaktadır. Öğrencilerin beyanlarına bakıldığında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin farklılıkları anlayışla karşılaması ve öğrenciyi araştırmaya teşvik etmesi önemle vurgulanması gereken bir konu olmuştur. SEÇ1: *“Hoca bazen yanlış söylüyor. Kitaptan söylüyorsa yanlış bir şey yok da. Çok nadir çok az oluyor. Yanlış söylüyor demek doğru değil aslında bizim fikrimiz değişik onun fikri değişik olabilir. Mesela, Hz. Âdem yaşı küçükken dünyaya geldi diyor. Öyle mi geldi Hz. Âdem? Ben diyor hayır öyle gelmedi benim bilgim değişik sizin bilginiz doğru da olabilir yanlış da olabilir ama benim bilgim değişik dedim. Bana başka bir şey öğrettiler Hz. Adem ile ilgili büyüktü yani. Ben yanlış söylüyor hoca diyemem zaten. Benim bilgim yanlış olabilir hocam dedim. Kızma filan yok. O zaman seninki de yanlış benimki de yanlış olabilir diyor ikimizde o konuyu araştırmaya başlıyoruz. Sonra konu açıldığında doğrusunu bulup konuşuyoruz. Araştırarak doğru çıkıyor.”*

“Yaygın din eğitimi deneyimleri” alt teması incelendiğinde ise genel olarak din kardeşliği kavramının pek çok Suriyeli için Türkiye’deki hayatlarını kolaylaştıran ve maddi-manevi destek sağlayan bir olgu olduğu görülmüştür. Katılımcılardan SKE2’nin ifade ettiği üzere bir Suriyelinin kendisini çaresiz hissettiği bir anda Kur’an Kursunu görüp yardım için gitmesi araştırmamız için önemli bir bulgudur. Katılımcının ifadesi şu şekildedir:

“Bir gün ben hasta oldum grip bana geldi. ... Sonra ilerde gittim baktım Kuran kursu var ilk defa gittim. Kapı çaldım ... hoca var orda. Baktım bir kadın maşallah melek gibi bana geldi. Bana baktı böyle sanki beni tanıyor benim de anne yok ya böyle sanki benim annem gördüm. Uzanmak istiyorum ağlamak istiyorum gerçekten. O dedi “tefaddal ya habibi” aa dedim Arapça konuşuyor çok şaşırımdım. Ben sarılacak her şeyi anlatacak. ... hoca dedi burası Kuran kursu gelin Kuran okuyalım filan anlatıyor. Bizim dil Arapça ya, onlar çok istiyorlar Arapça öğrenmek birlikte Kuran okumak. Arapça konuştuk dedi ki ne zaman isterseniz ne zaman isterseniz gelin. Ben anlattım hastayım o dedi belediye sağlık ocağı var burada oraya gidin. Bize

Türkiye’de Bulunan Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Türkiye’deki Din Eğitimi Deneyimlerinin Değerlendirilmesi

yardımcı oldu, ben çok sevindim elhamdulillah biri bizi anlayacak. Ben o zaman başladım Kuran kursuna. Suriyeli çok az çok az. Ama ben diyorum gelin burada bir kurs var hoca var filan haber veriyorum. Ben öyle mutlu oldum ki ev ayrılmak istemiyorum yapılacak ya hani ev gitmek lazım ama ben hocayı bırakmak istemiyorum. Nasıl onu bırakıp gideceğim ben. Ama ... hoca anlatamam ben sabah akşam konuşalım hiç anlatamam ben. Koltuklar getirdi battaniler getirdi tabaklar bardaklar kıyafet ne istiyor. Yani anlatamam ben daha Suriye’de savaşta bıraktık unuttum şeyleri getirdi. Ben önemli değil diyor ama hoca getiriyor alın alın diyor. Kim ne istiyor soruyor? o diyor ben halı hocam ben çamaşır elde yıkıyorum ikinci gün getiriyor. Paket veriyor bize şeker un yağ. Hatta hoca bize veriyor Türk öğrenciler görüyor onlarda başladılar bize vermeye bu Suriyeli yazık demeye. Tüm Ali Ersoy (cadde ismi) sor sana anlatır ... hocayı. Yolda bizi görüyorlar aa siz bizim öğrenci grubundan bir şey ihtiyacımız var mı çok mutlu oluyor yani unuttuk biz Suriye’yi. Yani insanlar böyle ne kadar iyiler gördüm ya şükür Ya Rabbi.”

Onları gerçekten anlamaya çalışan, onlarla sohbet eden- dillerini anlayan, sosyal aktiviteler yapan ve sorunları dinleyen hocaların varlığı özellikle Suriyeli yetişkin kadınlar için mutluluk kaynağı olmuştur. Bilgi, sevgi ve anlayışlarından kaynaklı hocalarına güven duyduklarını bildirmişlerdir. TKKÖ2, din görevlilerinin bu şekilde yaklaşım sergilediklerinde uyum sürecinin daha kolay atlatıldığını ifade etmiştir. Bazı Suriyeli yetişkinler ve çocuklar özellikle Kur’an’ı güzel okuyan hocalara karşı hayranlık duyduklarını yakınlık hissettiklerini dile getirmişlerdir. Ayrıca SKY1 ve SKE1 Türkiye’de bazı kurslarda sadece Kur’an derslerinin verildiğini ve bunun yeterli olmadığını dile getirirken SKÇ6: “Suriye’de namazla ibadetle ilgili eğitim alıyorduk burada sadece Kur’an. Ama annem istiyor ki iyilikle, kötülükle ilgili şeyler daha çok anlatılsın.” ifadelerini kullanmıştır. Gerek yaşadıkları mağduriyetlerden ötürü gerekse çocuklarının savaş dolayısıyla yeterince dini-ahlaki eğitim alamadıkları gerekçesiyle Türkiye’de bu eğitimlere daha çok ihtiyaç hissettiklerini dile getirmişlerdir. Bu nedenle din görevlilerine büyük bir pay düştüğünü söyleyebiliriz.

Diğer yandan genel olarak Arapçanın ana dilleri olmasından kaynaklı İslam’ı ve Kur’an’ı daha iyi anladıklarını düşünen Suriyeli yetişkinler bundan ötürü bazı Suriyeli eğitimcilerin daha başarılı ve doğru eğitim verdiklerini düşünmektedirler. Fakat bunun yanında Kur’an’ı Türklerin daha iyi anladıklarını çünkü sorguladıklarını fakat Suriye metodunun Kur’an’ı anlamaya yönelik olmadığını düşünen SKY3 ve SEE1 özellikle ilahiyat hocalarının bu konudaki başarılarını dile getirmiştir.

“Yaygın din eğitiminde sorun olarak algılanan durumların” incelendiği alt temamızda ise Suriyeli bireylerin din eğitimi deneyimlerinde tecrübe ettikleri, onların olumsuz hissetmelerine sebep olan deneyimler açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Genellikle derslerin örgün eğitim de dahil karma olması, Kur’an ve Arapça eğitiminde yetersizlik, özellikle 4-6 yaş Kur’an kurslarında oyuna çok yönlendirilip ezber yaptırılmayıp dini bilginin az verildiği düşüncesi, Türk öğrenci ve velilerin ön yargılı dışlayıcı tutumlar sergilemesi gibi problemlerin varlığı tespit edilmiştir. Bazı Kur’an kursu öğreticilerinin ve imamların kendilerine ve çocuklarına karşı öteleyici davranışlar sergilediklerini, doğrudan kendileri yaşamasalar dahi yakınlarından duydukları deneyimler ile çevrelerine karşı endişe ve güvensizlik düzeylerinin arttığını ifade etmişlerdir.

Bu verilerden hareketle Suriyeli yetişkin ve çocukların yaygın din eğitimine dair deneyimlerinin araştırmanın yapıldığı bölge eğitimi ile sınırlandırılmasının daha doğru bir bakış açısı olduğu kanaatine varılmıştır. Çünkü yanlış ve eksik Kur’an okunduğu

düşüncesinin yanı sıra aynı kişilerin başka bölgelerde çok takdir ettiği Kur'an okuyuşlarını ve dini bilgilerini çok beğendikleri hocalar da olduğu ifade edilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Çalışmada incelenen Ulubey-Önder Mahallesi örneğinde Suriyeli bireylerin savaş, göç ve din temasından elde edilen bulgulara dayalı olarak varılan sonuçlar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır;

- Suriyeli bireyler, yaşadıkları savaş sonucunda ölüm, kayıp, işkence vb. pek çok zorluğa maruz kalmış ve göç etme kararını almalarında en fazla çocuklarının geleceğinden endişe etmeleri etkili olmuştur.
- Türkiye'yi en güvenli göç ülkesi olarak algılamışlar ancak buna ek olarak kendi vatanlarından ayrılmaları onlara psikolojik olarak acı ve sıkıntı getirmiştir.
- Suriyeli yetişkinlerin göçün ardından çocuklarının her an ölebileceği korkusunun yok olması, Türkiye'de korkuyla değil huzurla ölümü bekleme duygusunun onları rahatlatan bir unsur olduğu belirlenmiştir.
- Savaşın anlamını çocukların gözünden de sorgulamaya çalıştığımız araştırmamızda çocukların savaşın etkisinden henüz çıkamadıkları ve travmalarını atlatamadıkları tespit edilmiştir. Çalışmada özellikle 7-12 yaş arası çocukların Suriye kelimesinin geçtiği yerlerde ve oyunlarında doğrudan "Esad", "anne- baba kaybı" ve "bomba" kavramlarından tekrar tekrar bahsettikleri görülmüştür. Türker ve Tokur' un çalışması bizlere "Çocukların travmatik durumlarını ve duygu durum bozukluklarını ölçmek amacıyla sorulan sorularda çocukların %50' sinden fazlasının savaş ile ilgili kötü rüya görmediği, savaşa dair oyunlar oynamadığı ve travmatik bozukluk yaşamadığına" dair veriler sunmuş olup bizim verilerimizi destekler nitelikte olmamıştır. (2019: 385). Bunun nedeni, örneklem grubunun çok küçük yaşta Türkiye'ye sığınmaları ve savaşın olumsuz izlerine daha az maruz kalmalarından kaynaklı olduğu sonucuna varılmıştır.
- Gençler savaşın etkilerini çocuklara kıyasla daha ağır hissetmişlerdir. Kaçırılma, ailelerini yitirme ve okul kaygılarının küçük çocuklardan daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Çocukluk anılarının kirlendiğini, çocukluklarını kaybettiklerini ifade etmeleri sonucunda savaşın ağır tahribatlarını derinden hissettiklerini söyleyebiliriz.
- Geleceğe dair olan düşüncelerinde savaşın izleri görülen Suriyeli bireylerin hayata karşı bakış açılarının değiştiği ve savaşı anımsatan her detayın artık bakış açılarını etkilediği görülmüştür.
- İslam inancının, savaşı ve göçü yaşayan bireyler üzerindeki olumsuz etkileri hafiflettiği ve dayanma güçlerini artırdığı tespit edilmiştir. Savaşa genel olarak bireyler tarafından imtihan, şehitlik, mazlum, sabır gibi dini anlamlar yüklenerek olumsuzluklarla başa çıkmayı kolaylaştırmışlardır. Ayten ve Sağır'ın çalışmalarında da benzer bir bulguya ulaşıldığı görülmüştür (2014: 11).
- Türkiye'nin Müslüman bir ülke oluşu, cami ve ezanın olması ise göç eden bireylerde genel olarak şükür sebebi olmuştur. Özellikle dini açıdan kardeşlik, kültür benzerliği ve akrabalık gibi kavramlar geçici koruma statüsü kazanmış Suriyeliler için ülkeye duyulan yakınlığın artmasını sağlamıştır. Apak'ın çalışması çalışmamızın bu bulgularını destekler niteliktedir (2014: 90). Diğer yandan araştırmamızda her şey

rağmen ülkelerine büyük özlem duyan Suriyeliler için yabancılık hissini devam ettiğine dair sonuçlara da ulaşılmıştır. Araştırmanın bulguları Apak’ın verilerinden bu noktada ayrılmaktadır. Suriyeli bireylere göre İslam inancı, Müslüman olmak, cami ve ezan sesinin varlığı aidiyetlik hissini güçlendirse de buranın kendi memleketleri olmaması, yaşam biçimlerindeki farklılıklar gibi nedenlerle kendilerini buraya yabancı hissetmektedirler. Bu durumu “yabancı olmak - daha yabancı olmak” şeklinde açıklayabiliriz. Dini ayniliğin olduğu, ezan sesini duydukları bu ülkede kendilerini yabancı, dini ayniliğin olmadığı, cami – ezan sesinin duyulmadığı başka ülkelerde ise kendilerini daha da yabancı hissettikleri sonucuna varılmıştır.

Ülkemize sığınan Suriyelilerin Türkiye ile ilk karşılaşmalarında deneyimlerinin sorgulandığı Türkiye’de Suriyeli olmak temasından elde edilen sonuçlar ise aşağıdaki gibi sıralanmıştır;

- Suriyeli yetişkinler ve çocukların ülkemizde karşılaştıkları ilk zorluk dil eksikliği olmuştur. Emin, çalışmasında aynı zorluktan bahsetmiş ve dilin uyum sürecini önemli oranda etkilediği üzerinde durarak bu çalışmayı destekler nitelikte bulgulara yer vermiştir (2006: 23).
- Göç eden bireylerin yaşadıkları kültür ve kimlik karmaşası ise Suriyelilerin karşılaştıkları bir diğer psikolojik zorluktur. Özellikle ülkelerinde eğitimci ve akademisyen olan bireylerin saygınlıklarını kaybettikleri düşüncesi son derece yaygın olan bir durumdur. Seydi çalışmasında aynı zorluktan söz etmiş ve Suriyelilerin potansiyellerinin değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durmuştur (2013: 238).
- Yapılan görüşmeler sonucunda katılımcılarda bir şekilde vatanlarına dönme isteği olduğu görülmüştür. Aynı zamanda Türkiye’de kalma istekleri olan Suriyelilerin de olduğu göze çarpmaktadır. Buna sebep olan fikrin ise ülkelerinin eski hâlini bulamayacaklarını ve orada da yabancılık hissedeceklerini düşünmeleri olduğu tespit edilmiştir. Börü ve Boyacı, çalışmalarında aynı şekilde özellikle genç Suriyelilerin geleceklerini Türkiye’de kurmak istediklerini tespit etmişlerdir (2006: 142).
- Türkiye’ye göç eden Suriyeli nüfusunun çok fazla olması, göçün oldukça kısa bir sürede meydana gelmesi ve her iki taraf için de yeni bir kültüre alışmada çekilen zorluk, karşılaşılan sorunların artmasına ve uyum sürecinin sağlıklı bir şekilde ilerlemesine neden olmaktadır. Özellikle kadın ve çocuklardan faydalanmaya çalışılması, erken yaşlarda yapılan evlilikler, uyuşturucu madde tacirliği gibi tehditler Suriyeliler için büyük sorunlardır. Bazı Türkiye vatandaşları ise bu durumun nedenlerini Suriyelilere bağlayarak, onları kendi toplum ve aile hayatları için tehdit olarak görmektedirler. Bu anlamda Karasu çalışmasında, paralel bulgulara rastlanmış ancak bizim çalışmamıza zıt olarak Suriyelilerin sosyal dışlanmadan şikâyetçi olmadıkları tespit edilmiştir (2016: 1012). Bu çalışmada ise Suriyelilerin toplum içerisinde kendilerinin ve çocuklarının negatif tutumlarla karşılaşmalarından son derece rahatsız oldukları belirlenmiştir.
- Suriyeli nüfusunun artmasıyla birlikte toplumda, bizim kültürümüzden farklı yaşam biçimlerine sahip olmaları nedeniyle bir problem yaşandığı görülmektedir. Kültürel anlamda ayrılan bazı konularda Türk halkının şikâyetçi olduğu görülmüştür. Döner’in çalışmasında da benzer bulgulara rastlanmıştır (2014: 115). Bu ayrışmaların ve

kanaatimizce uzun süren Suriye göçünün onların da ifade ettiği gibi Türkiye’de Suriyelilere karşı değişen bir algının doğmasına neden olduğunu söyleyebiliriz.

- Bu çalışma özelinde Türkiye’ye göç eden Suriyelilerin zorunlu karar verme süreçlerinde önemli faktörlerden birinin din kardeşliği olduğu belirlenmiş ve bunun hayatlarını maddi-manevi anlamda kolaylaştırdığı tespit edilmiştir.

Geçici koruma statüsündeki Suriyeli öğrenci ve eğitimcilerin örgün eğitimde yaşadıkları okul-sınıf deneyimlerinin yer aldığı örgün eğitim deneyimleri temasından elde edilen bulgular şu şekilde özetlenebilmektedir;

- Suriyeli çocuklar, sınıflarına ilk girdiklerinde genel olarak tedirginlik ve korku hissettiklerini bildirmişlerdir. Bu tedirginliğin dil öğrendikçe hafiflediği tespit edilmiştir. Akcan, Akpınar ve Kiremit çalışmalarında, Suriyeli öğrencilerden bazılarının dil öğrenmek ve uyum sağlamak konusunda çaba gösterdiklerini bazılarının ise dil öğrenmeyi ve uyum sağlamayı reddettiklerini bildirmişlerdir (2018: 10). Bu bulgulara ek olarak bizim çalışmamızda da yeni bir dil öğreneceği için sevindiklerini ifade eden öğrenciler olmuştur. Aileleri ile de yapılan mülakatlar sonucu aile üyelerinde İngilizce, Fransızca gibi dil öğretmenlerinin olması dikkat çeken bir husus olmuştur. Ve aynı öğrenciler “Sınıfa girdiğinde ilk ne hissettin” sorusuna paralel olarak “Türkiye’ye ilk geldiğinizde ne hissettiniz” sorusuna da benzer yanıtlar vermişlerdir. Bu bağlamda dil konusunda, hazır bulunuşluğun, çocukların özgüvenini artırıcı bir etki yaptığını söyleyebiliriz.
- Okullarında ve arkadaşları arasında kavgaya karışan, akranları tarafından ötelenme ve aşağılanmaya maruz kalan genç ve çocuklarda okul ve sınıfa dair deneyim ve algıları da bu durumlara paralel bir biçimde daha kötümser olarak şekillenmiştir. Baltacı, Ceylan ve Coşkun çalışmasında, İmam Hatip Lisesi’nde okuyan Suriyeli öğrencilerin din eğitimi hakkındaki problemlerini incelemiş ve okulda dışlandıklarını, yalnızca kendileri gibi Suriyeli olan çocuklarla ve Arapça konuşan diğer öğrencilerle arkadaşlık kurabildikleri sonucuna varmışlardır (2019: 331).
- Bizim çalışmamızda elde edilen bir diğer bulgu Suriyeli gençlerin kendilerinden ziyade arkadaşlarına kötü davranıldığında daha fazla etkilendikleridir. Bu nedenle lise döneminde gençler arasında daha fazla gruplaşma görülmüştür.
- Lise dönemindeki Suriyelilerin üzerinde durdukları konuların çoğunlukla kaybettikleri okulları ve arkadaşları olduğu görülmüştür. İlkokul-ortaokul çağındaki çocuklarda ise en fazla bomba ve yetimlik kavramlarının üzerinde durdukları belirlenmiştir.
- Lise dönemindeki gençlerin okula uyumlarının artırılmasında etkin rolün dil olduğu, ilkokul-ortaokul çağı çocuklarında ise öğretmenleri ile kurdukları pozitif ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir.
- Bazı Suriyeli gençler, özellikle okullarında birkaç yıl geçirdikten sonra güzel arkadaşlıklar kurabildiklerini, Türk arkadaşlarını dürüst bulduklarını ve sevdiğini hatta bu nedenle Türkiye de kalmak istediklerini dile getirmişlerdir. Bu olumlu ilişkilerin uyum sürecini pozitif etkilediği belirlenmiştir.
- Bazı Suriyeli genç ya da çocukların dil, kimlik, okulda müdür, öğretmen veya velilerin olumsuz tavırları nedeniyle başarılarının ve eğitim hayatlarının olumsuz etkilendiği

görülmüştür. Hatta bazı aileler bu sorunlardan dolayı okula kabul görmede zorluk yaşamış ve çocuklarını okuldan almışlardır.

- Suriye’de evlilik yaşının erken olmasına ek olarak maddi ve dini kaygıların duyulması nedeniyle çoğu kız çocuğunun lise bittikten sonra evlendirildiği ve eğitim hayatlarının bittiği tespit edilmiştir.
- Savaş nedeniyle sene kaybı olan çocukların kendilerinden küçük çocuklarla ders görmeleri hem okul içinde hem de okul dışında çeşitli olumsuzluklara neden olmuştur. Akcan, Akpınar ve Kiremit çalışmalarında, öğretmenlerin eğitim-öğretimi Suriyeli çocuklarla sürdürmede zorlandıklarını ve bunun nedeninin Suriyeli çocuk sayısının birden artmasıyla ilişkili olduğunu bildirmişlerdir (2018: 10). Soylu, Kaysılı ve Sever’in çalışmalarında da göç olayına eğitim sisteminin hazır olmaması sınıf pratiğinde öncelikle öğretmenleri ve göç etmiş olan öğrencileri çok yönlü olarak etkilemiştir (2020: 327). Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre de bu sürecin yönetilmesinin öğretmenler açısından da son derece zor olduğu ve öğretmenlerin mesleki gelişimleri açısından desteklenmeleri gerektiği söylenebilir.
- Bazı Suriyeli eğitimci ve öğrencilerin Türk müfredatını kolay buldukları ve daha az bilgi verildiğini düşündükleri tespit edilmiştir. Din eğitiminde ise hoşgörü ve şefkatın çok, şiddetin ise az olmasından memnun olduklarını bildirmişlerdir.
- Suriye’deki öğretmenlerin çok fazla şiddet göstermesi, Türkiye’deki öğretmenlerin daha çok merhametli oluşlarına dair düşünceler Suriyeli çocuk ve gençlerin Türk öğretmenlerini daha fazla sevmelerine ve pozitif ilişki kurmalarına neden olmuştur. Bu durum veliler için de bir güven sağlamaktadır. Börü ve Boyacı çalışmalarında Irak ve Türkiye’deki öğretmenler için de benzer bulgulara rastlamıştır (2016:138).
- Türk öğretmenlerin çoğunlukla sevecen bir tutum içinde olmalarının, Suriyeli çocuklara sahiplenici ve anlayışlı tavırlar sergilemesinin onların derse olan ilgilerini ve dersi sevmelerini olumlu etkilediği, aynı zamanda uyum sürecini hızlandırdığı belirlenmiştir.
- Suriyeli eğitimci ve yetişkinlerin ise Türkiye’deki eğitim sisteminin çocuk yetiştirmede etkin ve disiplinli olmadığı görüşünde oldukları tespit edilmiştir. Her ne kadar Türk öğretmenlerin merhametli oluşu onlar için güven kaynağı oluştursa da disiplinin yeteri kadar sağlanmadığı düşüncesi hâkimdir. Onlara göre terbiye kavramı, baskı, kuralcılık ve gerekirse şiddete başvurmaktan oluşmaktadır. Bu zihniyetin yalnızca eğitimde değil aynı zamanda çocuk yetiştirmede de etkin olduğu görülmüştür.
- Çocukların kendi yaş gruplarıyla eğitim görememeleri geriden gelme ve yetersizlik psikolojilerini tetiklemiştir. Bu sonuçlar Tanrıkulu (2017: 134)’nun çalışmasıyla paralellik göstermiştir.

Ulubey-Önder Mahallesi örneğinde çocukların aldıkları din eğitimine dair deneyimlerin ortaya çıkarılmaya çalışıldığı, Türkiye’de din eğitimi temasından elde edilen sonuçlar şu şekildedir;

- Din eğitimi kavramı genel olarak dini eğitimle aynı görülmüş ve din eğitimi kavramının bir karşılık bulmadığı tespit edilmiştir.
- İlkokul ve ortaokul çocuklarının örgün din eğitimine karşı olan tutumlarının öğretmenleriyle olan ilişkilerine göre şekillendiği, derste gerçekleştirilen oyun ve

etkinliklerin din derslerine olan ilgi ve sevgiyi arttırdığı belirlenmiştir. Baltacı, Ceylan ve Coşkun çalışmalarında, Suriyeli öğrencilerin din derslerine karşı öğretmen faktörüne bağlı olarak negatif tutum sergiledikleri ve ilgisiz oldukları sonucuna varmışlardır (2019: 331). Tosun ve ark. (2018: 22) ise din dersi öğretmenlerinin anlayışlı olmalarının derse olan tutum ve davranışlarını olumlu etkilediğini bildirmişlerdir. Bu veriler çalışmayla uyum sağlamaktadır ve öğretmenlerin rollerinin çocuklar üzerinde oldukça önemli olduğu sonucuna varılmasını sağlamaktadır.

- Ortaokul ve lise dönemi öğrencilerinde din derslerinde kullanılan sahiplenici İslam ifadeleri ve kendi dillerinden olan kelimelerin ders esnasında kullanılmasının derse olan ilgiyi arttırdığı ve dersi daha fazla sevmelerine sebep olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, Suriyeli çocuk ve gençlerin derse olan aidiyet hislerini geliştirdiğini ve dini ayniliğin derse olan tutumlarına olumlu katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde ortaya çıkan bu deneyimin genel olarak tüm eğitim sistemi için önemli bir nokta olacağını belirtmeliyiz. Bulunduğu okulda kendinden bir şeyler bulan ve bu sayede kendini yabancı hissetmeyen gençler için uyum sürecinin de daha kolay olabileceği, derse olan ilgileri ve başarılarının da artacağı kanaatindeyiz.
- Lise çağındaki Suriyeli gençler, Türkiye’de verilen din eğitimine ilişkin Kur’an mahreçleri konusunda öğretmen ve Türk arkadaşlarının zayıf olduklarını ve Kur’an harflerini yanlış telaffuz ettiklerini bildirmişlerdir. Ayrıca Suriye’de edindikleri dini bilgiler ile Türkiye’de edindiklerinin arasında farklılıklar olduğu ve öğretmenlerin bazen yanlış bilgiler verdiklerini bildirmişlerdir. Bu durumun nedeninin mezhepsel farklılıklar olduğu tahmin edilmektedir. Tosun ve arkadaşlarının (2018: 25), Suriyeli öğrencilerin din eğitimine dair görüşlerini incelediği çalışmasında, çalışmamızla benzer bulgulara rastlansa da bu eğitimin onların dindarlaşmasına olumlu katkılar da sağladığını tespit etmiştir.
- Çalışmada Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin mezhep farklılıklarını anlayışla karşıladıkları ve öğrencileri araştırmaya teşvik ettikleri belirlenmiştir. Baltacı ve ark. (2019: 396) ise Suriyeli öğrencilerin mezhepsel farklılıklarını ön plana çıkarmalarının öğretmenler açısından sorun teşkil ettiğini saptamıştır.
- Bu çalışmada görüşülen 4-6 yaş aralığındaki anasınıfı öğrencilerine öğretmenlik eden Suriyeli eğitimciler Türkiye’deki Kur’an Kurslarında verilen eğitimin bilgiden oldukça yoksun olduğunu bildirmiştir. Bu deneyimin ne ifade ettiğinin doğru bir şekilde açığa çıkarılabilmesi için çocuklar ve veliler gözünden deneyimlerin daha detaylı ortaya konulduğu çalışmalar yapılmalıdır.
- Konuşma dili farklı olsa dahi Kur’an dilinin ortak olması geçici koruma statüsündeki Suriyelileri camiye çeken etkenlerden biri olmuştur. Yaralıoğlu (2019: 88) da çalışmasında benzer sonuçlar elde etmiştir.
- Suriyeli yetişkin erkeklerin çalışma koşullarının zor olduğu ve erkekler için verilen eğitimlerden haberdar olmadıkları için yalnızca Cuma namazı aracılığıyla camiye gittikleri tespit edilmiştir. Bazı Suriyeli yetişkin ve çocukların ise camiden hariç dernek ve vakıflara gittikleri belirlenmiştir. Sarıkaya (2019: 108)’nın çalışmasında da benzer bulgulara rastlamıştır .

- Bu araştırmada Suriyeli ebeveynlerin ortak endişelerinin çocukların ana dilleri Arapça’yı unutmaları olduğu tespit edilmiştir. Aynı sonuçlar, Yaralıoğlu (2019: 80) ve Tanrikulu (2017: 132)’nin çalışmalarında da elde edilmiştir.
- Yapılan mülakatların sonucunda ülkemizde yaygın din eğitimi deneyimleyen Suriyeli bireylerin hoşgörü sahibi hocalardan oldukça fazla etkilendikleri ve uyum sürecini bu sayede daha kolay atlattıkları belirlenmiştir. Kendileriyle sohbet eden, sosyal aktiviteler yapan ve sorunları dinleyen hocaların varlığı, mutluluk sebebi olmuştur.
- Suriyeli bireylerin ülkemizde deneyimledikleri Kur’an Kursları sadece dini bilgi alma yeri değil, onların maddi ve manevi destek kapısı olmuş ve aidiyet hissettikleri yegâne yerlerden biri olmuştur. Sevgi, ilgi ve anlayışın onları bu kurumlara çeken en önemli etken olduğunu söyleyebiliriz.
- Suriyeli kadınların kendileri ve çocukları için Kur’an eğitimi haricinde ahlaki bilgiler, fıkıh ve hadis derslerinin verilmesini istedikleri belirlenmiştir.
- Bazı Suriyeli yetişkinler ve çocuklar, Kur’an kurslarındaki hocalarının Kur’an okuyuşlarını ve bilgilerini överlerken, bazılarının ise doğru okumadıklarını ve yanlış bilgiler verdiklerini savunmuşlardır. Kanaatimizce negatif düşüncelerin kurumlarda çalışan deneyimli olmayan görevlilerden kaynaklandığı, camilerde ise buldukları bölgenin cami imamlarıyla şekillendiği söylenebilir.
- Kendi anadilleri Arapça olduğu için Suriyelilerin kendilerini din eğitiminde üstün gördükleri ancak buna rağmen dil bilmekle Kur’an’ı anlamanın farklı şeyler olduğunu savundukları bulunmuştur.
- Az sayıda da olsa bir kesim Suriyelinin Kur’an’ı anlamak adına Türkiye’de sorgulamanın yapıldığı ve bu yöntemin daha iyi olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir.
- Bazı Suriyeli bireyler, savaş ve göçün çok zor ve acı veren deneyimler içerdiğinden hareketle yaygın din eğitimi kurumlarında manevi destek verilmesinin onlara mutluluk verdiğini bildirmişlerdir.
- Örgün ve yaygın eğitimde meydana gelen sorunların kız-erkek çocukların karışık eğitim almaları, aynı sınıfta farklı yaş grubundan çocukların birlikte eğitim alması, Suriyelilere karşı ön yargı ve dışlayıcı hareketlerin fazla olmasından kaynaklandığı bildirilmiştir.
- Kimi Kur’an Kursu öğretmenleri ve imamların mahreç ve dini bilgilerde eksiklerinin olduğu ve Suriyelilere karşı dışlayıcı hareketlerde buldukları düşünülmüştür. Bu nedenle Suriyeliler Türkiye’deki İslam anlayışına, din görevlilerine ve topluma karşı olumsuz düşünceler edinmişlerdir.
- Suriyeli bireylerin Türklere olan bakış açılarının İslam diniyle ilgili bilgilerine, onlara karşı gösterilen tavırlara, ensar-muhacir ilişkisini gözetip gözetmediklerine bağlı olarak şekillendiği tespit edilmiştir.
- Farklı kültürlerden olan insanlarla yaşamaya dair bir bilince sahip olmayan, ilgi ve destek göstermekte tereddüt yaşayan bazı eğitimcilerin Suriyeli bireyler üzerinde negatif etkilere sahip oldukları belirlenmiştir. Etkili ve doğru verilen yaygın din

eğitiminin Suriyeli bireylerin topluma uyumu konusunda olumlu etkisinin olabileceği gibi, samimi olmayan, bilgiden yoksun ve önyargı barındıran eğitimlerin Suriyelilerin topluma olan uyumu reddetme eğilimini arttırdığı saptanmıştır.

- Suriye’den geldikten sonra hem maddi hem de manevi güçlüklerle karşılaşan Suriyeli bireyler, din eğitimleri sırasında tanıdıkları bazı eğiticilerin hayatlarının dönüm noktası olduğunu belirtmiştir.
- Büyük bir içtenlikle ve karşıdakinin duygularını incitmeden, bu sürecin bir imtihan olduğu bilinciyle Allah rızası için hareket eden din görevlilerinin yalnızca Kur’an Kurslarına gelen Suriyeli bireyler üzerinde değil, buldukları mahallede de olumlu değişimler yarattıkları belirlenmiştir.
- Faydalı bir birey olma yolunda oldukça önem arz eden bir dönemde, çocukluk çağlarında, kayıplar veren Suriyeli genç ve çocukları anlamının, verdikleri kayıpların farkında olmanın örgün ve yaygın eğitim için son derece önemli olduğu tespit edilmiştir.

Savaş ve göçün ardından hayatlarında pek çok değişim yaşamış olan Suriyeli bireylerin hayata olan bakış açılarının bu durumdan son derece etkilendiği bilinmektedir. Hayata karşı farklı gözlemlerle bakan her çocuk, genç ve yetişkinin içerisinde bulunduğu durumu göz önünde bulunduran bir eğitim yaklaşımının tesis edilmesi hem bireysel hem de toplumsal anlamda son derece önemlidir. Çocukların sınıflarına girerken ne hissettiklerini bilmek, yaşadıkları süreçler hakkında bilgi sahibi olmak, kaliteli ve koşullara uygun bir eğitim sisteminin sağlanabilmesi açısından belirleyici olmaktadır. Kaliteli bir eğitimin özelliklerinden biri, yetişkin ya da çocuk olsun, eğitimin zihinde olumlu bir etki bırakabilmesidir. Eğitim veren kişiler karşısındaki öğrenciyi ne kadar iyi tanır, onların hayatlarına ne ölçüde dokunursa eğitimin kalitesinin yükselme oranı da o kadar fazla olur. Ortak dini değerler etrafında buluşulması nedeniyle kendilerini Türkiye’ye ve bu kültüre çok yakın hissedenden Suriyeli bireylerin vermiş olduğu yanıtlarla din olgusunun toplumlar arasında ne kadar önemli olduğu görülmüştür. Ülkemizde çok sayıda Müslümanın olması, camilerin ve ezan sesinin olması, göç eden bireylerin kendilerini yabancı ve uyumsuz hissetmelerini engellemektedir. Bunun sonucunda ortak dini değerlerin var olması, aidiyet duygusunu geliştirir ve topluma uyum sağlanabilmesinde olumlu etkiler ortaya çıkarır. Bu nedenle din eğitiminin göçmen eğitiminde son derece kritik ve önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın verilerinden yola çıkarak şu şekilde önerilerde bulunulabilir:

- Özeldir Suriyeli göçmenlerin genelde ise tüm göçmenlerin uyum süreçlerinin sağlıklı yaşanması adına, örgün ve yaygın din eğitimi kanalıyla yapılan çalışmaların niteliği sorgulanarak, din eğitimi adına yeni politikalar üretilebilir.
- Örgün ve yaygın din eğitimi alanlarında kullanılan ortak kavramlar belirlenerek, Suriyeli göçmenlerin o kavramlara yükledikleri anlamlar incelenebilir.
- Örgün eğitim alanında müfredat ve öğretim materyali konusunda yapılan çalışmalar, yaygın din eğitimi için de yapılabilir.
- Eğitimin kalıcılığı ve istendik davranışların gerçekleşmesi için öğrenme ortamına taşınan ön öğrenmeleri bilmenin öneminden bahsedebiliriz. Bu bağlamda, müfredat ve öğretim materyali hazırlanırken ya da uyum süreci için yapılan çalışmaların niteliğini

arttırmak amacıyla özellikle Suriyeli göçmen çocukların “ön öğrenmeleri” konusunda araştırma yapılabilir. Bu konu yaygın ve örgün din eğitimi için de güncelliği koruması gereken bir noktadır.

- Genel olarak mülteciler için yaygın din eğitiminin nasıl gerçekleştiği, uygulanan bu sistemde yaşanan ya da yaşanabilecek sorunların neler olduğu, dini konularda Türkiye’de yaşadıkları problemler ve problemlerin kaynakları gibi konular çalışılabilir.
- Suriyeli bireylerin değer yargılarındaki değişimler, hangi değeri nasıl anlamlandırdıkları, ortak kavramları algılama şekli gibi konular incelenebilir. Böyle bir çalışma değerler eğitimi bağlamında örgün ve yaygın eğitim programlarına katkı sağlayabilir. Terbiye, disiplin, eğitim gibi bazı temel kavramların nasıl anlaşıldığı araştırılabilir. Suriyeli bireylerin terbiye ve disiplin kavramlarına yükledikleri anlam ile Türkiye’deki terbiye, disiplin kavramları irdelenerek, eğitim sisteminde ve sosyal hayatta doğabilecek sorunlar tespit edilerek çözüm önerileri sunulabilir.
- Özelde yaygın ve örgün din eğitimi genelde ise göçmen eğitim sisteminin verimliliği için Suriyeli çocukları tanıyıp kendilerini derse ait hissetmelerini sağlayacak temalar bulunabilir.
- Yaygın ve örgün din eğitiminde görevli eğitimcilerin, mülteci çocuk ve yetişkinlerle olan iletişimlerinin nasıl desteklenebileceği çalışılabilir.
- 4-6 yaş Suriyeli çocukların eğitim gördüğü ana sınıfları incelenebilir, araştırmaya veliler de dâhil edilerek topluma uyumlu bireyler yetiştirilmesi maksadıyla yaygın din eğitimi kanalıyla neler yapılabileceği araştırılabilir.

Yazar Katkıları/ Author Contributions

Çalışmanın Tasarlanması | Design of Study: ÖKA (%50), AY (%50)

Veri Toplanması | Data Acquisition: ÖKA (%50), AY (%50)

Veri Analizi | Data Analysis: ÖKA (%50), AY (%50)

Makalenin Yazımı | Writing up: ÖKA (%50), AY (%50)

Makale Gönderimi ve Revizyonu | Submission and Revision: ÖKA (%50), AY (%50)

Finansman/ Grant Support

Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. | The authors declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. | The authors have no conflict of interest to declare.

Kaynakça / Referances

- Açıklan, B. (2017). Suriyeli mültecilerin Kur' an-ı Kerim ile ilgilerinin moral ve motivasyonlarına etkisi: Kilis örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14):251-272.
- Apak H. (2014). *Suriyeli göçmenlerin uyumu ve gelecek beklentileri: Mardin örneği*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi.
- Ayten, A. ve Sağır, Z. (2014). Dindarlık, dini başa çıkma ve depresyon ilişkisi: Suriyeli sığınmacılar üzerine bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(6): 5-18.
- Baltacı, A., Coşkun, M.K. ve Ceylan, İ. (2019). İmam hatip liselerindeki Suriyeli öğrencilerin din eğitimi sorunları: Çözümüne yönelik nitel bir analiz. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 60(2): 307-336.
- Baltacı, A., Coşkun, M. K. & Ceylan, İ. (2019). Suriyeli sığınmacı öğrencilerin din eğitimi sorunları: Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenleri üzerine nitel bir araştırma. *Darülfünun İlahiyat*, 30 (2), 383-405.
- Baş, T. ve Akturan, U. (2008). *Nitel araştırma yöntemleri: Nvivo ile nitel veri analizi, örnekleme, analiz, yorum*. Seçkin Yayınları, 12-48.
- Börü, N. ve Boyacı, A. (2016). Göçmen öğrencilerin eğitim-öğretim ortamlarında karşılaştıkları sorunlar: Eskişehir ili örneği. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(14): 123-158. Doi: 10,7827/TurkishStudies.9818
- Creswell, J. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. Çeviri: Bütün M, Demir SB. 3. Baskı. Siyasal Yayın Dağıtım.
- Çapcıoğlu, F. ve Öznur, K.A. (2018). Nitel araştırmalarda kullanılan araştırma teknikleri. Güngör Ö (Ed.). *Bilimsel araştırma süreçleri yöntem teknik ve etiğe giriş*, 1. Baskı. Grafiker Yayınları, 203-223.
- Çinemre, S. (2022). *Kitlesel göç, diyanet, din eğitimi -Suriyeli göçmenlere has Kur'an kursları*. Sonçağ Akademi yayınları.
- Döner, H. (2016). *Suriyeli göçmenlerle yaşanan sorunlar üzerine sosyolojik bir araştırma: Hatay ili örneği*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi.
- Emin, M.N. (2016). *Türkiye' deki Suriyeli çocukların eğitimi temel eğitim politikaları*. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı. Turkuvaz Yayıncılık, 10-55.
- Erbaş, H. (2018). Suçlular/nedenler, mağdurlar ve biz: Göç ve göçmenliğe tarihsel ve bütüncül bir bakış. 29th International Congress on Creative Drama in Education, 25-28 October 2018 Ankara/TURKEY. 8 – 18.
- Güllüpınar, F. (2017). Suriyelilerin eğitimine Suriyelilerin gözünden bakmak: Eskişehir' de Suriyelilerin topluma bütünleşme perspektifleri üzerine değerlendirmeler. *Göç Konferansı 2017 Seçilmiş Bildiriler*, 3: 153–162. Transnational Press London.
- İnce, C. (2019). Göç kuramları ve Suriye göçü üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18): 2579-2615. DOI: 10.26466/opus.546737
- Karasu, M.A. (2016). Şanlıurfa'da yaşayan Suriyeli sığınmacıların kentle uyum sorunu.

- Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21: 995-1012.
- Kızılabdullah, Y. ve Yürük, T. (2018). The contribution of the religious culture and ethics course on the integration of children of Syrians in Adana, Turkey. *Religious Education*, 113(3): 289-301. Doi: 10.1080/00344087.2018.1456067
- Kiremit, R.F., Akpınar, Ü. ve Tüfekçi Akcan, A. (2018). Suriyeli öğrencilerin okula uyumları hakkında öğretmen görüşleri, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(6): 2139-2149. Doi:10.24106/kefdergi.428598.
- Okumuş, E. (2006). *Toplumsal değişme ve din*. İnsan Yayınları.
- Özer, Y., Komsuoğlu, Y.A. ve Ateşok, Z.Ö. (2016). Türkiye’deki Suriyeli çocukların eğitimi: Sorunlar ve çözüm önerileri, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(37): 76-110.
- Saldana, J. (2019). *Nitel Araştırmacılar İçin Kodlama El Kitabı*. Çeviri. Akcan A. T., Şad S.N. Pegem Akademi Yayınları.
- Sarıkaya, M.E. (2019). *Sosyolojik açıdan göç ve kültürler arası etkileşim: Suriyeli göçmenler örneği*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Seydi, A.R. (2013). Türkiye’deki Suriyeli akademisyen ve eğitimcilerin görüşlerine göre Suriye’deki çatışmaların Suriyelilerin eğitim sürecine yansımaları, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30: 217-241.
- Soylu, A., Kayısı, A. ve Sever M. (2020). Mülteci çocuklar ve okula uyum: Öğretmenlerin kültüre duyarlılıkları üzerinden bir çözümleme. *Eğitim ve Bilim*, 45(201): 313-334. DOI: 10.15390/EB.2020.8274
- Tanrıkulu, F. (2017). Türkiye’de yaşayan Suriyeli çocukların eğitim sorunu ve çözüm önerileri. *Liberal Düşünce Dergisi*, 22(86): 27-144.
- Taştan, C. ve Çelik, Z. (2017). *Türkiye’de Suriyeli çocukların eğitimi: Güçlükler ve öneriler*. Ankara: Eğitim-Bir-Sen Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Türker, R.N. ve Tokur, B. (2019). Savaş mağduru sığınmacı çocuklarda hayat ve tanrı algısı: 7-12 Yaş Arası Suriyeli Çocuklar. *Eskişen*, 39: 367-389.
- Tosun, A., Yorulmaz, A., Tekin, İ. ve Yıldız, K. (2018). Mülteci öğrencilerin eğitim sorunları, eğitim ve din eğitiminden beklentileri: Eskişehir örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1):107-133.
- Urk, M. (2010). *Göç olgusu bağlamında mülteciler, sığınmacılar ve insan hakları*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan Hakları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi.
- Vesek, S. (2020). *Türkiye’de Suriyeliler ve göç: Gitme ve kalma konusunda karar alma süreçlerini etkileyen faktörler*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi.
- Yaralıoğlu, Y. (2019). *Suriyeli sığınmacıların dini sosyalleşmesi Kilis örneği*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. 9. Baskı. Seçkin Yayıncılık, 264-274.